Kié lesz a föld?

Csete László – Barcza Gabriella

Kulcsszavak: válsághelyzet, földtulajdon, vidékfejlesztés, fenntarthatóság, üzemi struktúra.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Eltelt két évtized és hazánk, valamint az agrárvilág újra attól hangos, mint két évtizeddel ezelőtt, hogy kié lesz a föld? Ebben sok minden közrejátszott, de mindenekelőtt az, hogy a rendszerváltozáshoz ziláltan érkezett az agrárgazdaság, a vidék, s a földek reprivatizációja helyett kárpótlásra került sor, elmaradt a parasztság rehabilitációja, s főleg hogy egyetlen kormány sem foglalkozott stratégiai, szociális, környezetfenntartó súlyának megfelelően a vidékkel, a mezőgazdasággal. Ugyan 2001-ben lépéseket kezdeményeztek a családi gazdaságok felkarolására, de ez nem folytatódott. Nem jött létre korszerű üzemi szerkezet, a gazdák tőke- és tudáshiánnyal küszködnek, és összefogás, hatásos érdekképviselet, érdekérvényesítő képesség híján kiszolgáltatottak a közvetítő és más kereskedőknek, feldolgozóknak.

Okulva az elmúlt két évtized mulasztásaiból, a kétharmados parlamenti többség lehetőségeire és felelősségére támaszkodva remélni lehet, hogy a kormány vidékbarát agrárpolitikájában irányt mutat a termőföld tulajdonlásán túlmenően annak fenntartható hasznosításáról, a vidék, a mező-erdőgazdaság fejlődési irányairól, koncepciójáról, megoldási feltételeiről. A jövőképben kulcsfontosságú annak megjelölése, hogy a döntéshozók milyen szerepet várnak a vidéktől, a vidéki településektől, a mező-erdőgazdaságtól az élelmiszer-biztonságban (mennyiségben és minőségben), a foglalkoztatásban, a külkereskedelmi egyensúlytöbbletben, a vidék elnéptelenedésének, szegényedésének, öregedésének csökkentésében, a környezetfenntartó, közjavakat szolgáltató tevékenységben, a kívánatos üzemi struktúrában és természetesen mindezek szellemi-pénzügyi-anyagi-műszaki feltételeiben. Mindezen belül sürgető az üzem jogszabályi meghatározása, majd az üzemszabályozás, az elhanyagolt piaci munka középpontba állítása, s ami mindennél fontosabb, a valóságos helyzet messzemenő számításba vétele.

BEVEZETÉS

A „**gazdálkodás**” küldetéséhez és gyakorlatához híven, keresve az adott körülmények közötti lehetséges legjobb megoldást, vitát kezdeményezett a földtulajdonról, amit *Kapronczai István* kitűnő írásával indított a folyóirat. A továbbiakban elismert szakértők és fiatalabbak is bekapcsolódtak a folyóirat hasábjain zajló eszmecserébe.[1] Előrebocsátjuk, hogy

[1] Kapronczai I.: A földbirtok-politika választ igénylő kérdései. Gazdálkodás, 2010. 2. sz. 191-201. o.; Orlovits Zs.: A földbirtok-politika intézményeinek lehetséges változásai. Gazdálkodás, 2010. 4. sz. 419-428. pp.; Kurucz A.: A földpiaci sajátosságok és tendenciák. Gazdálkodás, 2010. 4. sz. 434-443. pp.; Burgerné G. A.: Még egyszer a földtulajdonról. Gazdálkodás, 2010. 5. sz. 548-560. pp.; Gazdag L.: Kiút az integrált agrártermelés modellje. Gazdálkodás, 2010. 5. sz. 561-563. pp.; Tanka E.: Kitörési esély a magyar birtokpolitika zsákutcájából. Gazdálkodás, 2010. 3. sz. 333-343. pp.; Tanka E.: Álvita a tagállam földre fennálló önrendelkezésének közösségi jogalapjáról. Gazdálkodás, 2010. 4. sz. 406-418. pp.; Korom Á.: A birtokpolitika közösségi jogi problémái. Gazdálkodás, 2010. 3. sz. 344-350. pp.; Buday-Sántha A.: Vannak még illúziók. Gazdálkodás, 2010. 4. sz. 429-433. pp.

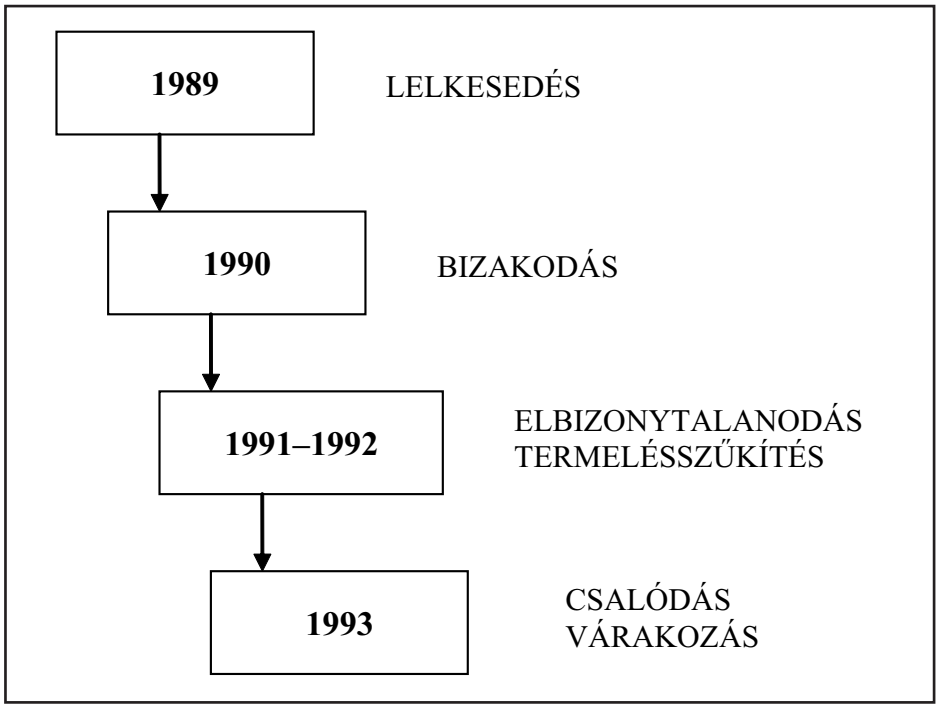
eszünk ágában sem volt részt venni a vitában – hiszen már annyiszor publikáltuk véleményünket, megoldási javaslatainkat a fenntartható vidékfejlesztésről, az agrárgazdaságról, a termőföldről –, de végül is három körülmény is közrejátszott abban, hogy „írásra fakadtunk". Először is olvasva *Alvincz József* tanulmányát – amit ugyanebben a számban adunk közre –, gondolkozni kezdtünk a zajló vitáról, mert a Szerző a forrásmunkák között megemlítette az 1990-ben megjelent könyvecskénket, amit az Országos Mezőgazdasági kiállításon terjesztettek azzal a címmel, hogy „Kié lesz a föld?". Elővettük a régebbi munkánkat, és ha nem is meglepődve, de tárgyilagos szomorúsággal állapítottuk meg, hogy szinte semmi sem valósult meg abból, amit ajánlottunk, szorgalmaztunk *a földtulajdon átrendezéséről, a kívánatos üzemi struktúráról, a családi és vállalkozói fő- és mellékfoglalkozású gazdaságokról, az átalakuló jövő mezőgazdaságáról.* Munkánkban igyekeztünk kikövezni az átmenet útját, hiszen szívünkhöz is közel állt a családi gazdaságok ügye, de már a 80-as években végzett vizsgálatainkból[2] is kirajzolódtak a nehézségek és világosan kitapintható volt, hogy a falusiak, az újrakezdők körében az 1989. évi lelkesedést 1990-ben a bizakodás követte, de 1991–92-ben már elbizonytalanodás és termelésszűkítés jelent meg, s 1993-ban már érzékelhető volt a csalódás és a várakozás, amit az 1. ábrában és az 1. táblázatban illusztráltunk, mert hiányzott a világos jövőkép és megvalósítás stratégiája, feltételei (1. ábra, 1. táblázat).

A vitába kapcsolódásunk másik oka az, hogy a vidék, az agrárgazdaság napjainkban csaknem olyan válságos, zűrzavaros helyzetben található, mint 1989–90-ben. S ami akkor nem sikerült, miért ne sikerülne napjainkban? Az agrárvilág két évtizedes mélyrepülése ellenére a kétharmados parlamenti többség – ami nagy lehetőség és felelősség – esélyt nyújthat a vidék, az ország, a globalizáció, fenntarthatóság, klímaváltozás kihívásaival számoló, EU-ba illő jövőkép megvalósítására,

[2] Csete L.: Az önálló családi és részfoglalkozású gazdálkodás helyzete és fejlődése Magyarországon. Gazdálkodás, 1990. 4. sz.; Csete L.: A fő- és mellékfoglalkozású magángazdálkodás 1993. évi helyzete és kilátásai. Gazdálkodás, 1994. 2. sz.; Csete L.: A magángazdálkodók „lázmérője". A főfoglalkozású gazdák bíznak a jövőben. Számadás, 1991. 8. sz.; Csete L.: A magángazdálkodók földtulajdona. Magyar Mezőgazdaság, 1991. 11. sz.; Csete L.: A Kisgazdapárt agrárpolitikája a valóság talaján. HANGYA Újság, 1990. 5. sz.; Csete L.: A minőség az agrárfejlődés kulcsa. Számadás, 1999. 41. sz.; Csete L.: A magyarországi fő- és mellékfoglalkozású magángazdálkodók vizsgálata (1990). Gazdálkodás, 1991. 2. sz.; Csete L.: Az egyéni magángazdálkodók kilátásai Magyarországon. Kompolti tanácskozás kiadványa, 1992.; Csete L.: A mezőgazdaság vállalati, vállalkozói struktúrájának fejlődése. In: Új agrárpolitika. Szerk.: Csendes B., Mezőgazdasági Kiadó, 1989. 71-121. pp.; Csete L.: Az alkalmazkodás társadalmi, politikai és gazdasági vonatkozásai. In: Az alkalmazkodó mezőgazdaság. Szerk.: Láng I. – Csete L. AGRICOLA, Budapest, 1992, 104-207. pp.; Csete L. – Barcza G.: Kié lesz a föld? AGRICOLA, Budapest, 1990

1. ábra

A magángazdálkodók magatartásának és vállalkozói hangulatának átalakulása

Forrás: Csete L.: A fő- és mellékfoglalkozású magángazdálkodás 1993. évi helyzete és kilátásai. Gazdálkodás, 1994. 2. sz., 1-19. pp.

1. táblázat

A mellékfoglalkozású kistermelők és főfoglalkozású „nagytermelők" magatartásának, hangulatának eltérései

(M.e.: %)

Megnevezés	A saját mezőgazdasági termelésének éves bruttó értéke			
	500 E Ft alatti mellékfoglalkozásúak		1000 E Ft fölötti főfoglalkozásúak	
	1990	1993	1990	1993
Lelkes és bizakodó	61	9	82	11
Megelégedett	6	-	3	11
Várakozó	27	27	6	36
Csalódott és elkeseredett	6	64	9	42
Összesen	100	100	100	100

Forrás: Csete L.: A fő- és mellékfoglalkozású magángazdálkodás 1993. évi helyzete és kilátásai. Gazdálkodás, 1994. 2. sz., 1–19. pp.

az agrárbéke megteremtésére, hiszen a politika feladata a vidék, az ország érdekeinek és értékeinek a képviselete, valamint érvényre juttatása. Tisztában vagyunk azzal, hogy ez nem könnyű, mert bonyolult a helyzet, a tisztánlátást az érzelmek és érdekek, a rövid távú gondolkodás és sok minden más zavarja. (A vidékfejlődés, az agrárbéke megteremtése csak akkor érhető el, ha az agrárvilág érdekképviselőinek

sikerül az ipari, kereskedelmi, közlekedési stb. lobbi mellett a vidék érdekeinek érvényesítése. Ez nem könnyű, amit az is jelez, hogy a rendszerváltozás előtti utolsó „átmeneti" parlamenti üléseken az agrárképviselők durván egyharmados aránya sem volt erre képes. Biztató viszont a jelenlegi helyzet és az, hogy ha rövid időre is, de *Nagy Frigyes* miniszterségе alatt némi esély nyílott erre.)

A vitában való részvételünk harmadik oka az, hogy néhány hónap alatt több jó irányú kezdeményezés, határozat látott napvilágot. Vidékbarát politikában megjelent a fenntarthatóságra törekvés, a családi gazdálkodás, a fiatal családalapítók felkarolása, a Nemzeti Földalap, az elővásárlási jog sorrendjének változása, az örökösödési illeték eltörlése, a gazdálkodók termékértékesítése egyszerűsítésének elősegítése stb. Ezek mind fontos részletek, de mintha – legalábbis egyelőre – homályban maradna a fenntartható vidék néhány fontos hosszú távú kérdése, illetve feltétele, melyre az elmúlt két évtized döntéshozói sem kíséreltek meg választ adni.

Fontos ráirányítani a figyelmet arra is – bár első pillanatra csupán érzelmi megközelítésnek tűnhet –, hogy nyelvünkben nem véletlen az „anyaföld" és „anyanyelv" kifejezés, mert mindkettő – nagy szavaknak tűnik, de mélyen igaz – nemzeti létünk alapjait jelenti. A termőföld és az anyanyelv elvesztése a nemzet vesztét jelenti. Többször említettük, de ismételjük, amit *Helmut Schmidt* exkancellár a globalizáció kapcsán írt[3], hogy az anyanyelv, elsőként a szaknyelv kopása, átalakulása a nemzet vesztének kezdetét jelenti. Ez a figyelemfelkeltő megállapítás az anyaföldre is igaz! Ehhez a látszólag egyoldalú érzelmi megközelítéshez, de ettől függetlenül is, emberi sorsok, a megmaradás érdekei, a tágabb értelmű jól-lét kapcsolódik, s nehéz, bonyolult feladat az érzelmek és érdekek harmonizálása, különösen az elvesztegetett két évtized, az EU földmoratórium lejártának közeledtével. Latolgatva, hogy miért is jutottunk ide, jól kirajzolódott, hogy az „anyanyelv" és az „anyaföld" érdekeivel nem törődők hatására és felelősségére, a vagyon és hatalom bűvöletében élők közreműködésével – tehát nem véletlenül, nem magától, nem csak külső körülmények miatt – *sokrétű válsághelyzet bontakozott ki*!

Elszaladt a két évtized úgy, hogy hazánk úgy érkezett el a „földmoratórium" végéhez, hogy *nem jött létre korszerű üzemi struktúra, a gazdálkodók változatlanul tőkehiánnyal küszködve sem erős érdekképviselettel, sem érdekérvényesítő képességgel nem rendelkeznek, s teljesen bizonytalan, hogy mi lesz a földvagyonnal, a támogatásokkal, a piaci pozíciókkal, a gazdák élelmiszer-ellátási és minőségbiztonsági szerepével*, akár sikerül, akár nem a moratórium meghosszabbítása – némi levegőhöz jutva ugyan könnyebben –, de *dűlőre szükséges jutni több alapkérdésben*, amihez néhány gondolattal a továbbiakban szeretnénk hozzájárulni.

A pillanatnyi helyzetben legsürgetőbb a földvagyon kérdése, a külföldi földvásárlás veszélye. Az biztos, hogy hosszú távon is szükséges – a termőföld sajátos helyzete miatt – a bel- és külföldi spekulációs célú földvásárlás megakadályozása. „Kettőn áll a vásár", s ha megszűnik a moratórium, s megjelennek a külföldi vevők, akkor vajon milyen lehet a hazai kínálat, kik akarhatják eladni földjeiket, milyen tömeget jelenthetnek azok, akik ha nem is „egy tál lencséért", hanem jó pénzért eladnák a „haza földjét"? Olyanok, akik a bizonytalan agrárjövőt megelégelték, idősek, akik a nyugdíjasházban kívánják gondtalanul tölteni hátralévő éveiket, vagy a gyerekeiket kívánják pénzzel „kistafírozni", vagy más vállalkozásba kívánnak befektetni?

[3] Schmidt, H.: A globalizáció. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1999, 129 p.

Semmiféle felmérés, megbízható becslés nem áll ehhez rendelkezésre, de az biztos, hogy *a földkérdés a tulajdonlásra szűkítve önmagában nem, csak hosszabb távra előre tekintve, összefüggéseiben oldható meg*.

A SOKTÉNYEZŐS VÁLSÁGHELYZET ELŐIDÉZŐI, ELŐZMÉNYEI ÉS A KILÁBALÁS LEHETSÉGES IRÁNYAI

Természetesen tisztában vagyunk azzal, hogy az agrárgazdaság soktényezős válsághelyzetének feltárása, az egymást erősítő, gyengítő hatások megvilágítása, elemzése, bizonyítása, valamint a megoldás, kilábalás irányainak, módjainak bemutatása alapos és terjedelmes munkát igényel, de szerintünk az is *segíti a tisztánlátást, koncepcióalkotást*, ha a zajló vitában tömören áttekintjük a fontosabbakat.

1. Emlékezetes, hogy *a 80-as évek második felében már megtorpant, s gyorsuló lejtmenetbe kapcsolt különféle megszorítások hatására az élelmiszer-gazdaság*. Akadozott az élelmiszer-gazdasági vertikum működése, a „szimulált piacot" szolgáló termelési rendszerek, a különféle integrációk, a nagyüzemek melléktevékenysége és így tovább. Ilyen állapotban érkezett a jövőt illetően minden tekintetben elbizonytalanodott hazai agrárvilág a rendszerváltozás küszöbéhez. Ezzel nem vetett számot a rendszerváltozás-kori politikai vezetés, a törvényalkotás, és azzal sem, hogy milyen kockázatokkal járhat a várhatóan beáramló külföldi tőke, a hirtelen felgyülemlő falusi munkanélküliség, vagy a spontán privatizációhoz hasonló vagyonszerzési törekvések. Később a „várva várt" EU-csatlakozáshoz változatlanul szétzilált, perspektívátlan, kellő felkészültség híján érkezett az agrárvilág, amit csak nehezített a „szegény rokon" fogadásának körülményei az EU régebbi tagországai részéről.

A rendszerváltozást követő két évtized elteltével, ugyan teljesen más körülmények között, szerencsére már az EU tagjaként, de napjainkban is soktényezős válsághelyzetből szükséges, a földtulajdon rendezésével összekötve, a kivezető utat megtalálni, megalapozni a jövő vidékét, a mező-erdőgazdaságot![4]

2. A gondok az indulás kezdeteihez vezetnek, ugyanis elmaradt a parasztság, *a valamikori földtulajdonosok rehabilitációja és az egyszerűen megoldható földtulajdon reprivatizációja*, holott mindkettő a társadalom javát, demokratikus irányú fejlődését szolgálhatta volna. A föld reprivatizációját azzal ellenezték, hogy ez hivatkozási alap lehet arra, hogy mindenki visszakövetelje valamikori tulajdonát, holott nyilvánvaló, hogy a termőföld és a sarki fűszeres boltja nem azonos természetű, arról nem is szólva, hogy szinte azonnal megindulhatott volna a földforgalom, az ésszerűbb üzemi szerkezet formálódása. Az erkölcsi rehabilitációval szemben pedig az hangzott el, hogy „mit szólnak ehhez a munkások", elfelejtve, hogy a munkások nem vesztették el tulajdonukat, életformájukat stb., sőt előnyökhöz is jutottak, ha igazodtak a kor elvárásaihoz, eltérően a parasztságtól, a vidékiektől.

A parasztság rehabilitációjának és a földek reprivatizációjának elmaradását tetézte a régebbi sérelmek orvoslásának vágya, *a vagyonszerzés, a gyors meggazdagodás reménye, a spekulatív földszerzés lehetősége, valamint a politikai tisztánlátás és reális jövőkép hiánya*, így nem csoda, hogy gyorsan széthordták a keservesen létrehozott nagyüzemeket. Ismétlődött a történelem, hogy a régit könnyű felszámolni, de a helyén újat létrehozni bonyolult és időigényes. A meglévő termelőszövetkezeti nagyüzemek egy részének átalakítá-

[4] A kézirat lezárásakor még nem állt rendelkezésünkre *Fazekas Sándor:* „A magyar vidék talpra állításáért" című cikke.

sa valódi szövetkezetekké – az említettek mellett – a politikai türelmetlenség, a meg nem értés és a támogató szakembergárda hiánya miatt is megoldhatatlannak bizonyult, holott kisgazdapárti politikusok egy része is tisztán látta, hogy főleg a foglalkoztatás, a falusiak megélhetése, az eszközök, gépek, létesítmények hasznosítása miatt nem célszerű siettetni a termelőszövetkezetek felszámolását.

3. *Amire a rendszerváltozáshoz érkezett az ország, megváltozott a falu képe és népe.* A falu, a mezőgazdaság szocialista átalakítása, az extenzív iparosítás, az építkezések, a városi lakáshoz jutás hatására sokan hátat fordítottak a mezőgazdaságnak, a falunak, különösen a fiatalok. A valamikori gazdák leszoktak az önállóságról, aki csekélyke birtokkal rendelkező, vagy napszámos, alkalmi munkás, cseléd, bérmunkás volt, annak egyenesen biztonságos gondtalanságot jelentett az agronómusok dirigálta nagyüzem, arról nem is szólva, hogy a falusiak nagy részének lassan gondtalanabbá, kényelmesebbé vált az élete. Közben az idő is elszaladt, korosodtak az emberek. Ilyen körülmények között indulhatott újra a magántulajdonon alapuló, piaci viszonyok között helytállni tudó, újra felszerelkező mezőgazdasági üzem.

Szubjektív, de a hitelességet erősíti, ha elmondjuk, hogy saját családunkban sem indulhatott újra a bakonyi pusztán – mint sokhelyütt másutt – a valamikor jól működő gazdaság, mert a lakó- és más épületeket eldózerolták, a felszerelést elhordták, a gyümölcsfákat kihúzták, a halastavat leengedték és így tovább, azt követően, hogy egy szekérre felpakolva el kellett hagyni a családi birtokot. A lószerető *Barcza Lőrinc* elvégezte Pápán a traktoros iskolát és traktorra ült a termelőszövetkezetben, míg felesége a növénytermelésben dolgozott nyugdíjas koráig. Közben teltek az évtizedek, s a rendszerváltozást követően sem erejük, sem kedvük nem volt az újrakezdéshez. A kárpótlás megjelenésekor licitálásra is alig lehetett rávenni a valamikori földszerető szülőket, s a licitálás rendszere miatt eleve nem juthattak hozzá a valamikori földjeikhez. Végül az erdőből 10 ha-t kaptak vissza, de volt olyan erdő művelési ágként nyilvántartott terület, ahol egy szál vörösfenyő díszlett. A mintegy 30-30 ha szántó, rét-legelő pedig szanaszét helyezkedett el. Ebből is kitűnik, hogy a kárpótlás a reprivatizációhoz képest rossz megoldás volt. Egyetlen, ami javára írható, hogy átmenetileg magyar kézben maradt a termőföld. A folytatás sem akármi – másutt is ismert. A földeket egy ideig a téeszek utóda, majd az önállósodó agronómusok bérelték, míg egyszer csak kiderült, hogy egy ügyvédi iroda valakik képviseletében felvásárolta szinte a falu egész határát, s így körbekerítve az említett földeket, szinte kikényszerítette azok „bagóért" való eladását.

Sokan járták a másik utat is. *Csete Kálmán* földjeinek és más ingatlanjainak visszaszerzését az első 5 hektár után feladtuk, a visszaszerzés bonyolultsága, s főleg azért, mert nyilvánvaló volt, hogy nem fogunk hivatást, életmódot változtatni. Na de ez csak „csepp a tengerben", sokan nem ezt az utat járták, azért is, mert a vidéken élők előtt nem nyílott más lehetőség.

S hogy 1990-re megváltozott a falu képe és népe.

Az átalakult hazai körülményekkel sajnos nem számoltak a rendszerváltoztató és a későbbi politikusok, s hogy a különféle kezdeményezések mire vezettek, azt az eltelt – 1990–2010 – évtizedek egyértelműen igazolják, s ezért csak remélni lehet, hogy ennek tanulságaival, azzal, hogy milyen ma a vidék népe és képe, a vidékpolitikai lépések megalkotói számot vetnek.

4. *Tanulságos az is, hogy a földtulajdon megszerzése, a tulajdonlás előtérbe állítása mellett szinte teljesen háttérbe szorult az, hogy mit kezd, egyáltalában mit kezdhet a tulajdonos a birtokkal, mi*

történik a földdel, az hogyan hasznosul? A birtoklás, a vagyonszerzés, a biztonságra vágyás, a földszeretet stb. emberi oldalról teljesen érthető, de közben háttérben maradt a hosszú távú nemzeti érdek, az, hogy hazánk legnagyobb természeti értékével mi történik, mi lesz ezzel a kinccsel? Mintha ebben a vonatkozásban sokan „fordítva ültek volna a lovon", nem azt nézve, hogy hová akarnak eljutni, hanem csak azt, hogy fölkerüljenek a ló hátára! Vagy másképpen, „a fától nem látták az erdőt", miközben teljesen nyilvánvaló, hogy a termőföld tulajdonlását a hosszú távú fenntartható hasznosítás összefüggéseiben és kölcsönhatásaiban szükséges szemlélni, valamint szabályozni.

Megállapítható, hogy *az elmúlt két évtized kormányainak egyikében sem kapott stratégiai, szociális és környezetfenntartó jelentőségének megfelelő figyelmet a vidék, az agrárgazdaság*. Így volt ez az Antall–Boross, a Horn–Kuncze, lényegében az Orbán–Torgyán, majd a Medgyessy–Gyurcsány–Bajnai időszakban is. Az ország gazdaságfejlesztési irányaiban sok minden megjelent „húzóágazatként", „kitörési pontként", de sehol sem szerepelt az agrárgazdaság, a vidék, de még csak az sem, hogy az éppen regnáló kormányzat mit vár el, milyen szerepet szán a mező-erdőgazdálkodásnak, a vidéknek, ami nagyban hozzájárult a kialakult helyzethez.

Fontos hangsúlyozni azonban, hogy az évek alatt gyökeres minőségi változás zajlott, mert létrejött a magántulajdon, megjelent a tőke, formálódott a piacgazdaság, haladt a liberalizáció, a dereguláció – minden vadhajtásával együtt.

A tárgyilagos hűség és a kezdeményezés fontossága miatt is fontos emlékezni arra, hogy az Orbán–Torgyán-kormány alatt az akkori miniszternek, *Torgyán Józsefnek* készült hosszú távú agrárpolitikáról szóló javaslat, de ez nem kapott kellő figyelmet. Az EU-hoz csatlakozás küszöbén a versenyképes családi gazdaságok kialakítása, a tisztázatlan tulajdoni viszonyok rendezése, a termőfölddel való spekuláció visszaszorítása és a termőföld-forgalom élénkítésére, valamint a családi gazdaságok létrehozásáról és támogatásáról *két kormányrendelet jelent meg*. Ez akkor is fontos kezdeményezés volt, ha az összefüggések rendszeréből kiragadták, és mint ismeretes, a további években sem a családi gazdaságok, az agrárgazdaság, sem a vidék nem szerepelt jelentőségének megfelelően.

Okulva az előző kormányok mulasztásából, sürgető, hogy a vidék, a mező-erdőgazdaság fejlődési irányairól, koncepciójáról, megoldási feltételeiről a gazdálkodók, a vidéki településeken élők célokat és feltételeket jelző megnyugtató jövőképpel rendelkezzenek. Az Új Széchenyi-terv négy ágazati (egészségipar, zöldgazdaság, hálózati gazdaság, tudásgazdaság) és három átfogó kitörési pontot (otthonteremtés, munka- és teljesítményközpontú gazdaság, tranzitgazdaság) tartalmaz. (A Bajnai-kormány fejlesztési irányokként a logisztikát, az infokommunikációs technológiákat, a közúti járműipart, valamint a gyógyszer- és biotechnológia-szektort jelölte meg. Igaz, hogy némi fantáziával egyikbe-másikba elhelyezhető a mező-erdőgazdaság, a vidék is, de ez nem elég, szakítani szükséges a vidék, az agrárvilág mellőzésével, még akkor is, ha az említett kitörési pontok majd nagyszerűen működnek, tudva azt is, hogy „gazdag országban mindig könnyű parasztnak lenni". Na de mikor jutunk el ide?!

Következésképpen a családi gazdaságok felkarolásán túlmenően *sürgető a vidék, a mező-erdőgazdaság fenntartható jövőképének koncepciója és stratégiája* azért is, mert a munkanélküliség, a szegénység leküzdésében, a foglalkoztatásban, a cigánykérdés megoldásában, a kiüresedő, öregedő falvak megmentésében, a vidéki kultúrtáj megőrzésében, az

élelmiszer-ellátás és az élelmiszer-minőség biztonságában stb. semmi mással nem helyettesíthető szerepet játszik a vidék, a mező-erdőgazdaság!

5. A mindenkori politikai döntéshozók és a kormányzat feladata és felelőssége az iránymutatás, az, hogy *mit vár a kormányzat a vidéktől, a mező-erdőgazdaságtól*: a belföldi élelmiszer-alapanyagok megtermelését, az ellátás és minőség biztonságát, jelentősebb külkereskedelmi egyenlegtöbbletet, a foglalkoztatás érezhető javítását, a vidéki települések fenntartható fejlődését, a természeti környezet ápolását, a kultúrtáj megőrzését, a közjavak szolgáltatását, s mindezt milyen arányban? Ez természetesen befolyásolja a földtulajdon-rendezés irányait, megoldásait is, és magától értetődően a kívánatos üzemi struktúrát, a fejlődés szellemi-pénzügyi-anyagi-műszaki feltételeit stb. A különféle lehetőségekhez, illetve ezek kombinációjához a döntéshozók szeme előtt lebeghet Anglia, Finnország, Dánia és Hollandia példája, vagy éppen a szomszédos Burgenland gyakorlata.

A vidék, a települések, a mező-erdőgazdaság, a természeti környezet szorosan összefonódó rendszert alkot. Igaz, hogy törvényszerű a vidék átalakulása a környezeti körülmények függvényében – hiszen ez egészen más lehet a nyugati határszélen, a Hajdúsági-löszháton, Gyulán vagy az Ormánságban –, de a vidék elnéptelenedésének lassítása, elöregedése, elszegényedése, a folyamatok megállítása, visszafordítása érdekében *sürgető a fenntartható vidékfejlesztés, a fenntartható település, az élhetőbb vidékért program közrebocsátása* a tevékenységek, a fogyasztás stb. megvalósítási tennivalóinak, feladatainak, megoldási lehetőségeinek, a különféle címeken futó támogatások, beruházási célok összekapcsolásának megjelölésével.

A világon és hazánkban is nő a mezőgazdaság stratégiai jelentősége, a fogyatkozó élelmiszer-előállító kapacitások és vízkészletek, a növekvő és igényesebb népesség élelmiszer-szükséglete, a biomassza energetikai célú felhasználása és az időjárási anomáliák gyakorisága, károkozása növekedésének hatására.

A mezőgazdaság fejlesztése – az előzőek fényében – égető szükségszerűség, és ezen belül mindent megelőz a piaci feltáró munka. Nyilvánvaló, de mégis szükséges hangsúlyozni, hogy az üzemek, családi gazdálkodók, vállalkozók földterület-növelésének elősegítése félmegoldás az értékesítés megszervezése nélkül. Mit ér a föld, ha a gazda tevékenységének gyümölcseit nem vagy csak nagy nehézségekkel, előnytelenül tudja értékesíteni?

A következő években *a foglalkoztatás javítása, a falusi szegénység, a képzetlenek, a cigányság* beilleszkedésének elősegítése érdekében olyan üzemek és kereseti lehetőségek, munkaigényes tevékenységek felkarolása szükséges, melyek ezt elősegíthetik: üveg és fólia alatti, szántóföldi zöldségtermelés, bogyósok termelése, szántóföldi fatermelés, szántóföldi fa- és köztes mezőgazdaság, ház körüli állattartás vagy művezetéssel bonyolított, cigányok részvételével zajló programok, a vidéki „zöldipar" stb. jelenthetik a megoldást.

Az ország egyes körzeteiben, járásaiban *angliai tájhoz hasonló idegenforgalmi-rekreációs célú vidék formálható.* (Például Zemplénben, az Öreg-Bakonyban, Velem–Bozsok–Cák–Kőszeg környékén stb.) Másutt a termál-gyógyvizekre alapozott *gyógyturizmus vagy az aktív egészségturizmus jelentheti a jövőt.* (Például Hévíz és környéke, Hajdúszoboszló stb.) A természeti értékekben, védett kincsekben bővelkedő térségekben az ökoturizmushoz kapcsolódók kínálnak lehetőségeket. (Például Tisza-tó és környéke stb.) Bármelyik fejlesztési irányra esik a választás, fontos, hogy kapcsolódó tevékenységekkel, például mező-erdőgazdasággal együtt az ott élők jól megéljenek.

6. *A piacvesztés és a piaci munka elhanyagolása, alacsony színvonala* a soktényezős válsághelyzet előidézésében döntő szerepet játszott, sőt játszik mind a mai napig! Az államközi szerződésekkel biztosított és minőségi igényeikben engedékeny KGST-piacok elvesztése, a munkanélküliséggel társuló belföldi fogyasztás drámai csökkenése, az élelmiszer-vertikum felbomlása megrendítette a mezőgazdaságot, az élelmiszeripart, az egész vidéket. Ehhez társult az oroszellenesség – az oroszokat nem szükséges szeretni, de kereskedni igen –, az ottani piac átmeneti fizetési nehézségei. Az EU-társulással sem javult a helyzet. (Politikusaink arra sem figyeltek, hogy bajorföldről érkeztek olyan hangok, hogy a magyarok és mások társulásától nem kell tartani, mert ezek nem versenytársak, hanem piacok.)

Megszűnt az államilag irányított bel- és külkereskedelem. Az ÁFÉSZ elbizonytalanodott, átalakulása vontatottan haladt, majd fokozatosan eltűnt, s nem sikerült újraszervezni a HANGYA-t. Nem jött létre az OMTK-hoz (Országos Magyar Tejszövetkezeti Központ) hasonló, szigorúan szabályozottan, kitűnően működő szervezet, de megszűnt a Tejipari Tröszt. Változatlanul nincsenek külföldi piacokon magyarországi ügynökök, üzletkötők. Példaértékű ugyan az Agrármarketing Centrum (AMC) tevékenysége, de nem képes az egész hazai élelmiszer-gazdaságot képviselni, a magyar vállalkozás marketingtevékenysége pedig rendkívül szerény. Holott figyelmeztető volt már *a fő- és mellékfoglalkozású családi és más gazdaságok körében végzett 1989. évi vizsgálatunk is, melyből kitűnt, hogy a fejlődési kilátásaikban az értékesítési piaci anomáliák megszüntetését kiemelt fontosságúnak ítélték*!

Prognózisok, piaci előrejelzések, korszerű piaci munka, marketing, a logisztika rendbe tétele elodázhatatlan annak alapozásához, hogy terményekből, termékekből az ellátás- és minőségbiztonsághoz milyen mennyiségben, milyen minőségben, kiszerelésben, ütemezésben, önköltségen szükséges, s milyen üzemek teljesíthetik ezeket az igényeket. Figyelmeztető például, hogy a közelmúltban már több javaslat is napvilágot látott a foglalkoztatást javító zöldségtermelésre, biomasszatermelésre stb. anélkül, hogy az értékesítéssel, a piaccal foglalkoztak volna. El kellene kerülni, hogy ebben a vonatkozásban se „fordítva üljenek a lóra", előbb szántanak, vetnek, aratnak, s aztán keresik, hogy hol lehet eladni, hanem a folyamatokat piacfeltárással, szerződésekkel kívánatos alapozni. Természetesen ez utóbbihoz sok mindenen változtatni szükséges: a szerződéses fegyelmen, az adózáson, az érdekképviseleten és érdekérvényesítésen, amihez az individualizmus mérséklése és elkerülhetetlenül összefogás szükséges.

Régen várt nagy könnyítés, egyszerűsítés, hangulatjavító, bizalomerősítő, a felhasználóknak is hasznos a közvetlen, helyi értékesítés, de ezen kívül más megoldások felkarolásával, szorgalmazásával is célszerű foglalkozni.

Több alkalommal is ajánlottuk már *a helyi piacok fontosságát* a hagyományok felélesztésére, olyanokra, mint amelyek Franciaországban vagy Ausztriában – hogy ne menjünk messzebbre – láthatók. Például Versailles-ban hétvégén a palota főbejáratához vezető széles úton megjelennek a gazdálkodók gépkocsijai és ott árulják termékeiket, majd délben csomagolnak, eltűnnek, utánuk takarítanak, az utakat lemossák és nyoma sincs a szemkápráztató forgalomnak. Vagy a magyarok által jól ismert Mariahilfer Strassén a templom körül megjelennek a termékeiket áruló gazdák. Burgenlandban, a határ közelben, a villanegyed mellett közvetlenül kétszáz anyás juhászat üzemel, kis vágóhíddal – bárányhúsra, selejtre, sérülésre –, üzlettel, ahol saját termékeiket megvehetik a helybeliek, vagy a becsöngető arra járók, de előrendeléseket is felvesznek.

Ismerve a gazdálkodók összefogásának nehézségeit (az önállóság elvesztését, azt, hogy megszokták a szürke-fekete körülményeket, leszoktak a szerződéses fegyelemről stb.), kínálkozó megoldás *nagykereskedő vállalkozásokra bízni a piaci munkát*, az értékesítést kereskedelmi láncok, exportpiacok stb. felé. A nagykereskedők kiválasztása, a szervezőmunka központilag kezdeményezhető az AMC-vel vagy erre a célra létrehozott, átprofilozott intézménnyel. A nagykereskedők köré tömörülő, szerződéses viszonyt létesítő gazdák tevékenységi, területi alapon vagy ezek kombinációjaként állhatnak össze. (Erre több EU-országban találni mintákat.)

Az Antall–Boross-kormány idején a kisgazdapárti képviselők szorgalmazták, hogy a hazai gazdák *ügynököket működtessenek, vagy vállalkozásokat bízzanak meg a meghatározó, fontosabb külpiacokon,* feltáró, előre jelző, szerződéseket elősegítő, szállítást stb. szervező feladatokkal. A kezdeményező lépések nem kaptak kellő hátszelet, holott egy-egy izgalmas termékkörbe, például a meggy értékesítésénél a müncheni piacon ma is hasznos lehetne ez a megoldás.

Igazán perspektivikusnak *a gazdálkodók összefogása, önszerveződése, szövetkezése ígérkezik, de korszerűen, úgy, hogy szövetkezetet alapítanak – amely szövetkezeti elvek szerint működik –, majd a szövetkezet profitorientált vállalkozásokat szervez értékesítésre, beszerzésre, logisztikára vagy éppen csomagolásra, röviden arra, amire szükségük van, s közösen előnyösebben megvalósítható.*

A megoldási lehetőségek formagazdagsága rendelkezésre áll, míg a késlekedésből, a bizonytalanságból, a lehetőségek elmulasztásából, az értékesítés, a piac elhanyagolásából eredő kockázat a helyzet változatlanságát, a gazdálkodók kiszolgáltatottságát eredményezi.

7. Ismert, hogy nem lehet mindent a piacra bízni, nem tökéletes, de ennek ellenére létezik és szabályoz. Ezt befolyásolja a társadalmi érdekeket képviselő politika, az állami irányítás, melynek eszközei között az adó a legfontosabb. Az adót sehol, senki nem szereti, de különösen hazánkban, ahol a kényszerű helyzetek, a megélhetés az adóelkerülésbe, a szürke-feketegazdaságba, a szerződésszegésbe, pereskedésbe, „szétírásba" stb. terelte az embereket. Megfontolandó a jelenlegi adórendszert – az árbevételi határokat, a tételes vagy átalányadózás-választást stb. – *egyszerűen eltörölni és bevezetni újra a földadót, amihez nemcsak a föld termőképessége, hanem minőségének megőrzésére és ésszerű hasznosítására ösztönző, valamint szankcionáló elemek is köthetők*, s a földadót nincsen értelme „szétírni", tiszta helyzetet teremthetne stb.

A földadó mellett *a forgalmi adó fokozatos csökkentése is* segítené az állapotok rendezését. A földadó bevezetése és az áfa csökkentése feleslegessé tenné a bevételek eltitkolásához köthető érdekeket, arról nem is szólva, hogy ez sokat lendítene a helyi kistermelésen, s nem folytatódna a szürkítés-feketítés.

8. Az előzőekből már kiderülhetett, hogy több minden más mellett – az elmúlt évek döntéshozói részéről – *a fejlődés egyik talpkövét jelentő korszerű üzemi struktúra és annak megvalósítása sem fogalmazódott meg.* Éppen ezért a jelenlegi *agrár- és vidékpolitikai törekvésekben, annak jogi szabályozásában, a működésben, a termőföld hasznosításában az üzemet, az üzem meghatározását célszerű középpontba állítani.* Ezzel nemcsak a mostani homályos, sokszínű, adózáshoz stb. kapcsolt fogalomhasználatot (családi gazdaság, őstermelő, egyéni, vállalkozó, társaság, bt., kft. stb.) lehetne helyretenni, hanem valóban a célok, a működés, a gazdálkodás kerülne előtérbe.

Nem meglepő ugyan, de egyszerűen nem érthető, hogy pont ebben a vonatkozásban nem követi hazánk az EU gyakorlatát

(1782/2003 EK). E szerint *a mezőgazdasági üzem a jogi szabályozás és a forgalom tárgya, ami dologösszesség + mezőgazdasági termelő + mezőgazdasági tevékenység* (növénytermelés, állattenyésztés, környezetfenntartó tevékenység stb.).

A termelő lehet természetes vagy jogi személy, illetve ezek csoportjai, akinek vagy amelyeknek az üzeme a tagállamok területén található és mezőgazdasági tevékenységet folytat.

Az üzem tehát

- mezőgazdasági termelőegység vagy termelőegységek összessége;
- termelő által vezetett;
- mezőgazdasági termékeket előállító.

Ehhez kapcsolható a közelmúltban többek által is ajánlott *üzemszabályozás*, amit meglepő módon többször úgy javasolnak, hogy nem gondolnak az alapot képező üzem jogi szabályozására, holott a kettő elválaszthatatlan. Az üzemszabályozás az üzem működéséhez, a hozzáértés meghatározásához, az ésszerű méretezéshez és a földrajzi elrendeződéshez, a távolságok lehatárolásához kötődik. (Jó példa erre Dánia és más országok gyakorlata.)

Az üzem lehet *családi és vállalkozói*, amely mindenekelőtt jövedelem-, illetve nyereségérdekeltségében különbözik, méreteit tekintve lehet *kicsi, közepes és nagy méretű*, pontosabban kívánatos, hogy a tevékenység szerkezetének megfelelően *érje el az élet- vagy versenyképes méretet*. (Amit semmiképpen sem ódivatúan területtel – ahogyan a hazai közbeszédben ez előfordul –, hanem a kibocsátás pénzbeni értékével célszerű kifejezni, illetve követni az EU-t ebben a vonatkozásban is.) A családi és vállalkozói üzem megkülönböztetésében pedig az a lényeg, hogy míg a családiban zömmel a család látja el a feladatokat, nem válik el élesen a háztartás és a termelő üzem, életvitelszerűen foglalkoznak a mezőgazdasággal, a család a költségek , kiadások levonása utáni minél nagyobb maradékban, a bruttó jövedelemben érdekelt, addig a vállalkozó befektetésként foglalkozik mezőgazdasági tevékenységgel, s háromféle címen is nyereséget kíván realizálni: munkája, befektetett tőkéje és kockázata után.

A családinak nevezett gazdaságok között gyakori a vállalkozásszerűen működő, s nem zárható ki az sem, hogy a földterület kedvezményes bővítésében szerepet játszhat a vagyonszerzés, a későbbiekben jó áron történő földértékesítés is. Ezért fontos a kedvezményezett földvásárlás nyomon követése.

Az üzem jogi definiálása és az üzemrendezés nemcsak a földtulajdon korszerű rendezését, az üzemi szerkezet formálódását mozdíthatja elő, hanem igazságosan, az EU jogrendjébe illeszkedően szolgálhatná a magyar érdekeket!

Az üzemi struktúrával kapcsolatosan célszerű ráirányítani a figyelmet *a különféle méretű kertészeti üzemekre*, a foglalkoztatás, a sajátos minőségi termékkibocsátás, a belföldi fogyasztás egészségesebbé tétele stb. miatt. A kertészeti üzemekben – gyümölcstermelő, szőlész-borász, zöldségtermelő (szabadföldi, fólia vagy üveg alatti), virág, dísznövény, faiskolai, gyógy- és drognövényeket termelő – is az értékesítés lehetőségeinek feltárásával, valamint ezek informatikai, technikai, technológiai feltételeinek megalapozásával kezdődik a tevékenység, amiben továbbá a termőhely megválasztása és az extrém időjárási hatások elleni felkészülés játszik döntő szerepet! A kertészeti üzemek felkarolása azért is fontos, mert a versenyző szántóföldi növénytermelés egyre csekélyebb élőmunkaráfordítással valósul meg.

Az üzemi struktúrához kapcsolódik az is, hogy a rendszerváltozás folyamán a kormányzatok többször mellőzték a tényleges helyzet, valamint a piaci lehetőségek mérlegelését, holott csak *a valós helyzetből lehet kiindulni*, abból, hogy 2,5 millió tulajdonos bérbeadással hasznosítja az „édes anyaföldjét”, s kereken kétszáz-

ezer bérlő műveli ezt a területet. Az is tény, hogy a csekély földtulajdonnal rendelkező gazdasági szervezetek állítják elő az árukínálat döntő hányadát, fontos szerepet játszanak a zsugorodó állattenyésztésben, s a vidéki települések egy részében a foglalkoztatásban. Vajon mi lesz ezek jövője, töntremennek, vagy a családi gazdaságok megerősítése mellett ezek átvezethetők a családi gazdaságokkal összehangolt fejlődési pályára, ami nem lehet más, mint a családi, egyéni földtulajdonokon alapuló üzemek szövetkezése? A megoldást segítheti, ha a gazdasági szervezetekben lévő családok földtulajdont szerezhetnek, amit majd lehetőleg szövetkezeti társaságban működtetnek, s mint említettük, a szövetkezet különféle vállalkozásokat szervezhet, működtethet.

9. *A formálódó vidékpolitikában, az üzemi és tevékenységi szerkezetben célszerű szakítani a mező-erdőgazdaság merev szétválasztásával*, amely Magyarországon az államosítás következménye, és mind a mai napig érvényesül. (Az állami erdők adhattak ötletet ahhoz is, hogy a települések határában lévő földeket közösségi tulajdonba lehetne venni és évente kisorsolni az arra érdemesek között.) A szántóföld, a rét-legelő erdősítése, a szántóföldi fatermelés, energiaerdő-telepítés, fasorok közötti kettős termelés, fásítás, ligetesítés, fasorok, mezővédő erdősávok telepítése mezőgazdálkodást erősítő és helyettesítő tevékenységek, ami nemcsak az üzemek biztonságát, bevételeket, jövedelmi helyzetet, foglalkoztatást jelentenek, hanem a fenntartható természeti erőforrásokat, településeket, a megújuló energiafelhasználást is szolgálják. Továbbá érdemes arra is gondolni, hogy a közpénzekből telepített, működtetett állami erdők ugyan többcélúak, de a gyorsabb erdősítésben, fásításban nem nélkülözhető a magántőke, valamint a meglevő magánerdők bátrabb felkarolása.

10. *A válsághelyzethez a KSH is hozzájárult azzal, hogy egyoldalúan az elaprózott földtulajdonról közölt adatokat*, ami megfelelt a valóságnak, de ezt sokan rémképek felvázolására fordították, *és nem tükrözte a valós földhasználatot, ami a földbérletekkel sokkal kedvezőbben alakult.* A tulajdont középpontba helyező, az üzemi hasznosítást mellőző kimutatások egyoldalúak, károsak. (Ügyes agronómusok már a földparcellák egymás mellé rendezésével is előmozdították a későbbi bérleteket.)

Nem véletlen az sem, hogy *a földbérlet szabályozása* nem kapott kellő figyelmet, holott az tőkekímélő és üzemi méretet növelő, s elmaradt a tulajdonos, a bérlő és a termőföld érdekeit egyaránt harmonizáló kormányzati szabályozás is. (Vizsgálataink szerint már a rendszerváltozáskor induló családi gazdálkodóknál is fontos volt a földbérlet üzemük nagyobbítása érdekében, vásárlásra tőkéjük sem volt, de vásárlási lehetőség sem kínálkozott, mert a földkínálattal is kivártak az új tulajdonosok.)

A tisztán látás érdekében jó lenne tudni, kik akarnak itt egyáltalában gazdálkodni, ellátni a különféle jövőbeni vidéki funkciókat? Ehhez a vélekedés nem elég, és sajnos a KSH és más felmérések sem nyújtanak kellő támpontot, ezért sürgető az erre irányuló feltáró munka, megelőzendő a kárpótlásnál és az azóta elkövetett hibákat, azt, hogy most családi gazdálkodás címen egyesek földvagyont gyűjtsenek stb.

A vállalkozói magatartás ismerete elengedhetetlen a szabályozás finomhangolásához, a földtulajdon rendezéséhez, a „családi üzemek" földhöz juttatásához, az elővásárlás ésszerű, célzott működtetéséhez, a földforgalom, a földpiac élénkítéséhez. (A földpiac természetesen minden fejlett országban sajátos, melyre közel sem a nagy mozgás jellemző.) Talán nem hiábavaló megemlíteni, hogy hazánkban elhanyagolt a vállalkozói, vállalati magatartás vizsgálata, kutatása, figyelemmel kísérése,

amire évtizedekkel ezelőtt tettünk ugyan kísérletet, de rendszerezett összefoglaló feldolgozás napjainkban is hiánycikk.

11. *Az üzemi struktúra formálása, a tőkeszegény, de beruházásigényes mezőgazdaság fejlődése érdekében célszerű mérlegelni a külföldiek földtulajdonszerzését.* A külföldi spekulatív célzatú földvásárlások megakadályozása, valamint a termőföld döntő hányadának magyar tulajdonban tartása elsődleges, de megszabott feltételek mellett teret lehetne nyitni a külföldi földvásárlásnak, elővásárlási jog érvényesítése, előzetes hatósági engedélyezés, üzemszabályozás mellett, meghatározott méretekben. Nyilvánvaló, hogy ha valaki hajtatóüzemet, vagy éppen feldolgozógyárat, állattenyésztési telepet, gombaüzemet, faiskolát stb. kíván létesíteni, ahhoz alapanyag-ellátási biztonsági okokból termőterületre is szüksége van. Már a kárpótlásnál is felmerült, hogy ilyen esetekben 200-300 hektár földterületet vásárolhasson a külföldi befektető. A továbblépés érdekében figyelembe vehető, hogy Csehországban és Szlovákiában 2007-ben megszűnt a külföldiek földvásárlási tilalma, Bulgáriában a hazaiakkal közös vállalkozásban engedélyezett, akárcsak Romániában, Észtországban mérethez kötik, Lengyelországban mezőgazdasági és külügyi minisztériumi engedélyhez kapcsolják a földvásárlást.

12. *Az üzemi szerkezetben, a termelési és más feladatok ellátásához megfelelő felszerelés is szükséges.* Ez a 80-as években csak töredékében állt rendelkezésre, s az újrakezdéskor, a családi, vállalkozói magángazdálkodók üzemeinek berendezése – ami valamikor a mezőgazdasági akadémiákon önálló tantárgy volt – kapkodva, meggondolatlanul, részben a támogatások hatására alakult. Elegendő arra utalni, hogy a gépesítés például a traktorok, a vonóerő beszerzésére irányult, s nem érvényesült a csapadékot megőrző, energiatakarékos, eróziócsökkentő és emisszió-mérséklő, vagyis talajforgatást minimalizáló – a talajból elszálló szén-dioxid, metán csökkentése érdekében –, a talajtakarást elősegítő talajművelés, vagyis minden további alapját képező gépesítés. Kívánatos, hogy a berendezkedésben, beruházásokban kellő figyelmet kapjon az állattenyésztés, továbbá a különféle célok – termelés, fenntarthatóság, klímavédelem – igényeinek összehangolása, gondolva a sorrendre, a megtérülésre, a hitelek visszafizetésére.